

Повсякденне життя представників усіх верств суспільства

(Теоретичні відомості)

Привілейовані верстви суспільства

Суспільно-політичне, правове та економічне становище різних верств феодалів на українських землях визначалося розмірами їхньої земельної власності.

Князі (аристократи):

- відігравали панівну роль у Великому князівстві Литовському;
- мали широкі політичні права та привілеї, які значно відрізняли їх від середніх і дрібних феодалів.

Аристократи — великі землевласники (магнати), їхні права були закріплені привілеями 1492 і 1596 років:

- призначалися на найвищі посади (гетьманів, воєвод і старост), які навіть передавалися у спадок;
- отримали захист від суду провінційної адміністрації;
- мали право утримувати власні збройні сили;
- ходили в походи під власними корогвами;
- під час військових походів очолювали власні війська;
- ніхто не мав права на них скаржитися, хіба що сам Великий князь або панська рада при Великому князі;
- із них складалася Рада великого князя, яка вирішувала найважливіші питання.

В Україні налічувалося 20 князівських і 30 боярських родів. У XVI ст. цей стан був закритим, увійти до нього навіть багатим було неможливо.

Найбагатшими земельними власниками в Україні були:

- князі Острозькі, які мали земельні володіння в Галичині, на Волині, Київщині, їм належало 100 міст і багато сіл. Лише одному князеві В. К. Острозькому належало 80 міст і містечок, 2760 сіл, 1,4 млн гектарів землі, він був заможнішим навіть за короля Речі Посполитої;
- Д. Вишневецький, якому належало 230 тис. селян.

Магнати (пани)

Кожний магнат тримав на своєму дворі десятки слуг. Жили магнати в розкошах: у просторих, величних, оточених мурами палацах. Підлогу оздоблювали різнокольоровими глиняними плитками. Інколи й стіни прикрашали плитками або розмальовували. Широко використовувалася в оформленні споруд різьба по дереву (різьблені стовпи, одвірки тощо). Кімнати прикрашали килимами, столи накривали скатертинами, облямованими мереживом. Палац освітлювали восковими свічками, що стояли у свічниках. Воду брали з колодязя у дворі. Палаці оточували сади.

Пани — великі феодали, родовита й багата знать у ряді країн Європи, в тому числі аристократичний прошарок шляхти на українських землях часів панування Речі Посполитої.

Слово «пан» запозичене з чеської канцелярської мови, в Україні почало вживатися з другої половини XIV ст. Пани мали спадкову власність:

- їхні володіння дісталися їм у спадщину від діда-прадіда;
- право на володіння землями було узаконене державними актами;
- мали право збирати з населення своїх володінь податки і вимагали виконання повинностей.

На відміну від Русі-України, у Литовській державі бояри не були власниками землі. За користування землею вони мусили відбувати військову повинність.

Шляхта

Шляхта — середні та дрібні феодали, які жили на землях, отриманих за військову службу.

Формування шляхетського стану тривало в XIV-XVI ст. Шляхта була основною частиною постійного війська. Її чисельність в Україні становила до 2,5 %.

Шляхетський титул був спадковим або надавався правителем держави.

Українська шляхта:

- володіла невеликими маєтками;
- не мала права продавати чи дарувати без спеціального дозволу свій маєток;
- вважалася особистими слугами князя чи короля;
- була зобов'язана виконувати персональну кінну службу;
- до кожного військового походу виставляла певну кількість озброєних вершників;
- на неї покладалися роботи з ремонту й укріплення замків та будівництва мостів;
- сплачувала певний натуральний податок.

Поступово шляхта закріплювала за собою дедалі більше прав і привілеїв:

- звільнялася від суду королівських чиновників;
- була звільнена від сплати податків, повинностей і мита на іноземні товари;
- могла обіймати державні посади;
- здобула право займатися торгівлею, ремеслами, промислами.

Винному за образу шляхтича міщанину чи селянину відрубували руку.

За порушення «шляхетського кодексу» (дезертирство, заняття торгівлею) шляхтич за вироком суду позбавлявся всіх привілеїв.

Шляхетський дім стояв найчастіше на високих місцинах неподалік лісу, над рікою, звідки відкривався вид навсібіч.

Духовенство

Духовенство — впливовий стан наприкінці XV — на початку XVI ст. На той час воно користувалося підтримкою Великого князя литовського.

До цієї суспільної верстви населення входили священики разом із сім'ями. Священик мав ділянку землі й різні натуральні данини від парафіян. Духовний сан уважався спадковим — після батька парафію отримував син.

«Церковні люди» не підлягали світському суду, в разі потреби їх судив суд єпископа.

Селяни на користь духовенства виконували повинності:

- віддавали десяту частину свого майна (десятину);
- платили дрібну данину натурою — яйцями, ковбасою, насінням тощо;
- сплачували гроші за церковні обряди;
- відробляли панщину на церковних землях.

Заможні верстви населення будували справжні палаци, в оформленні яких використовували цінні породи дерев, дзеркала, шкіру, килими тощо. У повсякденному житті й побуті використовувались вироби декоративно-ужиткового мистецтва:

- керамічні;
- вишивки та гаптування;
- декоративна різьба по каменю й дереву. Декоративна різьба в дереві широко використовувалася в іконостасі;
- скляні вироби (відроджується скловаріння, що занепало в попередні століття);
- львівські майстри оволоділи мистецтвом виготовлення оббивки для меблів із тисненої шкіри;
- художнє литво та вироби з металу. Декоративно оформлялися дзвони, гармати, шаблі, ліхтарі тощо;
- широко використовувалася інкрустація (оздоблення) виробів золотом, сріблом, коштовним камінням;
- умільці виявляли велику майстерність у художньому оформленні посуду, одягу, сідел, возів, човнів тощо.

Декоративно-ужиткове мистецтво — вид мистецтва, який обслуговує побутові потреби людини й одночасно задовольняє її естетичні вимоги, несучи в життя красу.

Непривілейовані верстви суспільства

Селянство

Селянство було найчисленнішою верствою — до 80 % населення.

Селянство залежало від форм феодальної експлуатації та характеру феодальних повинностей.

Селянське житло було малим й бідним. Хату обмазували глиною та білили. В ній розміщували піч та покуть (почесне місце (куток) в українській хаті — здебільшого по діагоналі від печі, де стояла скриня або стіл). Уздовж стін розставляли лавки різної величини і призначення, скрині, на стінах висіли ікони. Для зберігання посуду господар хати робив мисник (місце зберігання посуду як кухонного і столового, так і святково-обрядового та декоративного). Долівку дому час від часу обмазували глиною. Існувала традиція розмальовувати піч, стіни й комин кольоровими фарбами. Господарство з будинком та іншими будовами називали двір. Двір був обгороджений тином. Будинки зводили з дерева або глини, покрівлю робили з соломи, підлога була глиняною або дерев'яною. Коло дому розташовувались господарські будівлі: хліви, кошари, погребі тощо.

Найпоширеніший одяг українців:

- сорочки жіночі та чоловічі;
- штани, спідниця, запаска, плахта;
- опанча — довгополий чоловічий і жіночий одяг;
- кожух, свита.

Невід'ємним атрибутом козака та шляхтича була шабля.

Головним взуттям були постоли, а взимку — чоботи. В історичних документах згадуються жіночі черевички та інші види святкового взуття.

Серед жіночих головних уборів були поширеними:

- намітки — шмат білого полотна, яким покривали голову селянки, міщанки;

- чепці;
- різного роду ткани хустки.

Дівчата влітку не носили головних уборів, а непокриту голову прикрашали стрічкою або вінком із квітів.

Із чоловічих головних уборів перевага надавалася шапкам:

- заможні люди носили шапки з бобрового або соболиного хутра;
- селяни — з кролячого та овечого;
- козаки — зі смужку.

Влітку ходили у брилях.

Харчування

Вживали:

- різноманітні каші;
- хліб із житнього та пшеничного борошна;
- борщ, юшку, холодець;
- овочі — капусту, огірки, моркву, буряк, ріпу;
- молочні продукти (молоко, сир, масло);
- рибні страви;
- з напоїв — пиво, мед, брагу, квас.

Святкування:

- обрядові свята, пов'язані з початком і закінченням жнив;
- весілля, народження дитини;
- Різдво, Великдень;
- Івана Купала тощо.

Більшість обрядів і звичаїв пережили багато століть і дійшли до наших днів.

Міщанство

Міське населення складалося з міської верхівки (багате купецтво, лихварі, цехові майстри), середнього прошарку (заможне міщанство, купці, майстри-ремісники) та міської бідноти. Міщани становили не більше 7 % населення.

Жителі міст теж сплачували податки.

Житло міщан будували з цегли. Будинки були вузькими, але на два-три поверхи. Внутрішня обстава домівок міщан була доволі простою: стояв стіл, лава, скриня. Стільці зустрічалися зрідка і тільки у князів. Ліжка були лише у багатих людей. Бідні лягали на долівках та вкривалися простим рядном.

Будинки багатіїв були дерев'яними, рубленими, рідше мурованими з дерев'яними помостами. Дах робили з дерева, а в мурованих будинках — з олова або міді.

Панські садиби відзначалися простором і багатством. Будинки мурували високі, часто в кілька поверхів. У деяких споруджали ґанки або галереї.

Вулиці міст здебільшого були вузькими й тісними, рідко коли брукованими або вимощеними дошками.

Міста ще не мали постійного освітлення, тільки перед найбагатшими крамницями висіли ліхтарі. Будувалися міські колодязі. У Львові вже у XV ст. збудовано водогін, яким у місто подавали воду з джерел.

У давніх містах зводили чимало релігійних будівель. При церквах були шпиталі, тобто притулки для немічних, та різноманітні добродійні товариства.

Завдання до практичного заняття 1

1. Вчимося узагальнювати інформацію

Користуючись теоретичними відомостями й матеріалом підручника, дайте відповіді на запитання.

- 1) Хто входив до так званого вищого класу суспільства?
- 2) Які верстви населення проживали в містах і селах? _____ .
- 3) На які категорії поділялося міське населення? _____ .
- 4) Назвіть категорії залежних селян. _____ .

2. Формуємо поняття

Соціальна структура — це _____ .

Стани — це _____ .

Соціальна верства — це _____ .

3. Вчимося аналізувати інформацію

1) Складіть розповідь на тему «Життя українських міст у XVI ст.». _____ .

2) Доведіть, що протягом XVI ст. становище українського селянства погіршилося.
_____ .

3) Складіть схему (на вибір): «Привілейовані верстви населення у XVI ст.»,
«Соціальна структура українського селянства у XVI ст.» _____ .

4. Вчимося аналізувати писемні джерела

Уривок із «Історії України» О. Д. Бойка

Наступ феодалів на селянську общину, що розгорнувся в XIV-XVI ст., виявлявся в привласненні общинних земель, закабаленні селян, призначенні на виборні посади своїх старост і намісників та ліквідації копних (громадських) судів тощо. Внаслідок цього наступу всередині XVI ст. вільних общинних земель в Україні не лишилося.

1) У чому проявляється наступ феодалів на селянську общину? _____ .

2) Який висновок із цього можна зробити? _____ .

Уривок із «Історії України» О. Д. Бойка

Незважаючи на те, що розвиток міст гальмувався як державною владою, так і феодалською аристократією, все ж міщани перебували у привілейованому становищі, порівняно з селянством. По-перше, міські мури робили їхнє життя більш захищеними.

По-друге, ремесло та торгівля забезпечували вищий, ніж у селян, рівень життя.

По-третє, запровадження магдебурзького права створювало юридичне підґрунтя для відносно незалежного розвитку міст. По-четверте, існування міського самоуправління формувало і фіксувало у ментальності міщан риси, необхідні для поступального розвитку — незалежність поглядів, відповідальність, самостійність у прийнятті рішень та діях. По-п'яте, процес обміну інформацією завдяки більшій

концентрації населення та активним контактам із зовнішнім світом відбувався швидшими темпами, ніж у сільській місцевості.

Поясніть, чому міщани перебували у більш привілейованому становищі порівняно із селянами. _____ .

Уривок із «Опису України» французького інженера Гійома де Боплана

Селяни там надзвичайно бідні: вони мусять працювати по три дні на тиждень із своїми кінями на користь панові і давати йому, відповідно до належної їм землі, багато мірок збіжжя, багато курей, гусей і курчат на Великдень, Трійцю і Різдво; крім того возити дрова їхнім панам і відбувати тисячу інших повинностей... Поміщики їх мають необмежену владу не тільки над їхнім майном, а навіть над їхнім життям.

Яким було становище українських селян у XVI ст.? _____ .

5. Вчимося працювати з додатковими джерелами інформації

Підготуйте повідомлення за однією з тем (на вибір).

- 1) Повсякденне життя великих магнатів XVI ст.
- 2) Фортеці, замки XVI ст. Із якою метою їх будували?
- 3) Повсякденне життя мешканців міст XVI ст.
- 4) Повсякденне життя різних груп селянства XVI ст.
- 5) Побут і звичаї українського народу і їх значення для нас — людей, що живуть на початку XXI ст.

6. Вчимося робити висновки

Яким було становище основних соціальних верств України в XVI ст.? _____ .